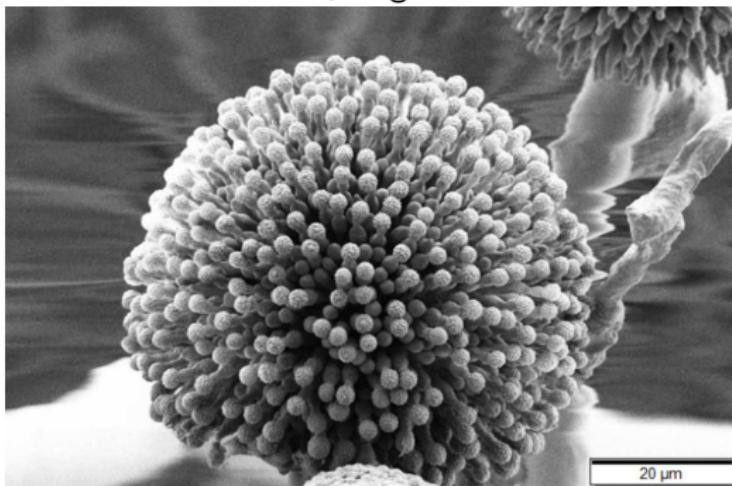

Elektronová mikroskopie a Brno
BrNOC 12. 12. 2025

Zdeněk Moravec, hugo@chemi.muni.cz

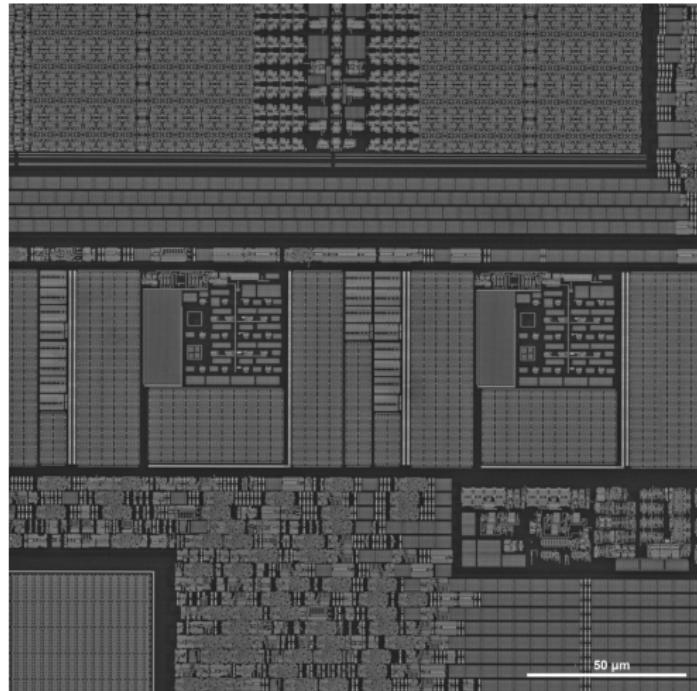
Úvod

Pozorovatelný Vesmír.¹

¹Zdroj: Pablo Carlos Budassi/Commons

Úvod

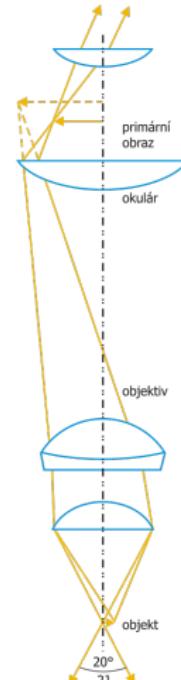
SEM fotografie CPU.²

²Zdroj: Piotr Krzemiński/Commons

Mikroskopie

Světelný mikroskop.³

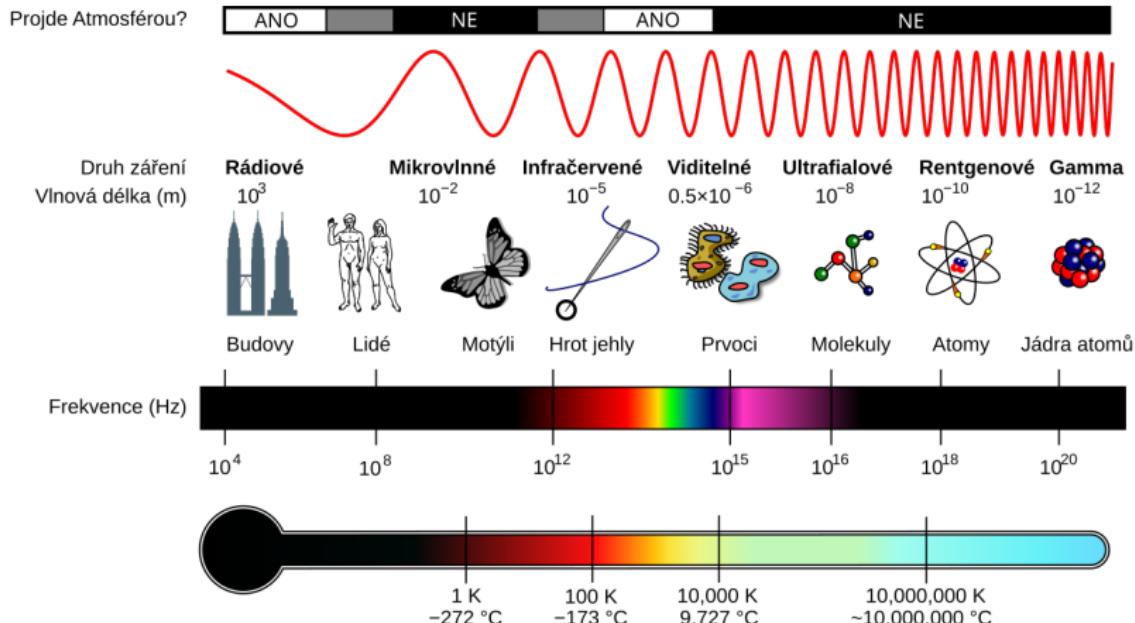

Princip funkce mikroskopu.⁴

³Zdroj: Holger.Ellgaard/Commons

⁴Zdroj: Tlusta/Commons

Mikroskopie

Spektrum elektromagnetického záření.⁵

⁵Zdroj: Inductiveload/Commons

Důležité milníky mikroskopie⁶

- 1590 Hans Martens a Zacharias Janssen vytvořili první jednoduchý mikroskopy
- 1609 Galileo Galilei se využil obrácený teleskop k pozorování malých objektů
- 1873 Ernst Abbe formuluje teorii rozlišení – limit optické mikroskopie (200 nm)
- 1931 Ernst Ruska a Max Knoll konstruují první elektronový mikroskop (TEM)
- 1933 Ruska zlepšuje rozlišení EM pod hranici optických mikroskopů
- 1939 První komerční elektronový mikroskop (Siemens)
- 1981 První skenovací tunelový mikroskop (STM)
- 1981 První úspěšné využití cryo-EM.⁷
- 1986 První mikroskop atomárních sil (AFM)

⁶Timeline of microscope technology

⁷Vitrification of pure water for electron microscopy

Mikroskopie

Nobelovy ceny se vztahem k elektronové mikroskopii

Nobelova cena za fyziku (1986), Ernst Ruska⁸

„Za zásadní práci v oblasti elektronové optiky a za konstrukci prvního elektronového mikroskopu.“

Nobelova cena za chemii (2017), Jacques Dubochet, Joachim Frank, Richard Henderson⁹

„Za vývoj kryo-elektronové mikroskopie pro vysokorozlišovací určování struktur biomolekul v roztoku.“

Nobelova cena za chemii (2024), David Baker¹⁰

„Za návrh nových proteinů, které mimo jiné slouží jako značky pro pokročilou elektronovou mikroskopii.“

---

⁸Nobel Prize in Physics 1986

⁹Nobel Prize in Chemistry 2017

¹⁰Nobel Prize in Chemistry 2024

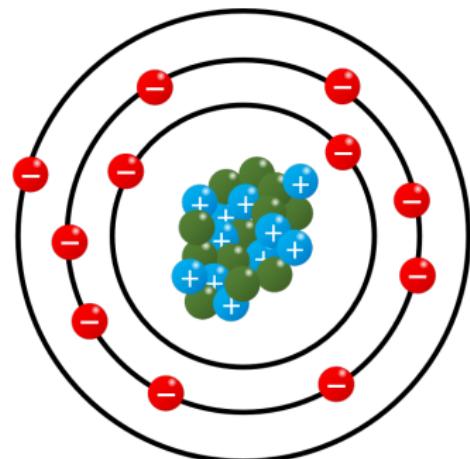
Elektronová mikroskopie

- ▶ Místo světla využívá proud urychlených elektronů, což umožňuje zlepšit rozlišení fotografie.
- ▶ Získané obrázky jsou černobílé, ale je možné je kolorovat na základě dalších dat, např. prvkového složení.
- ▶ Druhy elektronové mikroskopie:
  - ▶ SEM – skenovací elektronová mikroskopie
  - ▶ TEM – transmisní elektronová mikroskopie
  - ▶ cryo-EM – kryoelektronová mikroskopie
  - ▶ AFM – mikroskopie atomárních sil
- ▶ EDX – energiově dispezní RTG spektroskopie (Energy-dispersive X-ray spectroscopy). Analytická technika poskytující prvkové složení vzorku.
- ▶ Snímání objektu probíhá zpravidla ve vakuu a vzorky by měly být vodivé.

Elektronová mikroskopie

Elektron

- ▶ Atom – skládá se z elektronového obalu a atomového jádra
- ▶ Elektronový obal – tvoří většinu objemu atomu, ale je skoro prázdný
- ▶ Atomové jádro – malý objem, ale obsahuje většinu hmoty atomu
- ▶ Periodická tabulka prvků – atomy (prvky) seřazené podle hmotnosti (počtu protonů)

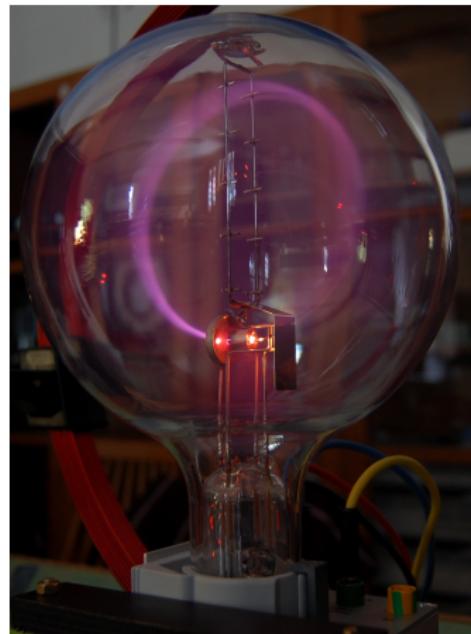
Model atomu sodíku.¹¹

¹¹Zdroj: Plazmi/Commons

Elektronová mikroskopie

Elektron

- ▶ Elektron je subatomární částice se záporným elektrickým nábojem.
- ▶ Byl objeven roku 1887 anglickým fyzi-kem J. J. Thompsonem.
- ▶ Patří mezi fermiony, platí pro něj *Pauliho vylučovací princip*.
- ▶ Tvoří elektronový obal atomu, kde jsou elektrony uspořádány do vrstev a po-hybují se v atomových orbitalech.

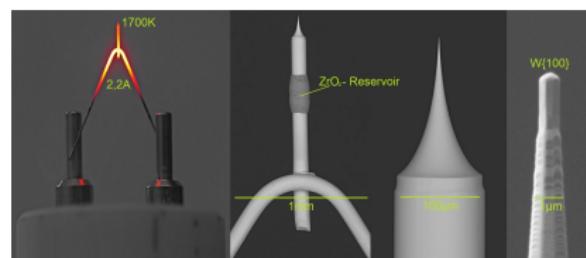
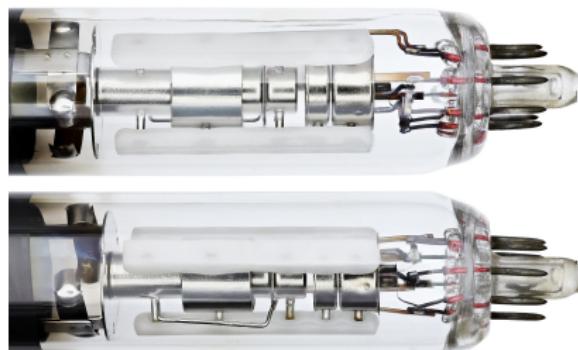
Proud elektronů usměrněný do kruhového pohybu.¹²

¹²Zdroj: Marcin Białek/Commons

Elektronová mikroskopie

Elektron

- ▶ Elektronové dělo je zdroj úzkého proudu elektronů.
- ▶ Pracuje na principu elektrického pole nebo emise vyvolané teplotou, plazmatem, ...

Schottkyho katoda.¹⁴

Elektronové dělo z CRT obrazovky.¹³

---

¹³Zdroj: Mister rf/Commons

¹⁴Zdroj: ErwinMeier/Commons

Elektronová mikroskopie

Skenovací elektronová mikroskopie

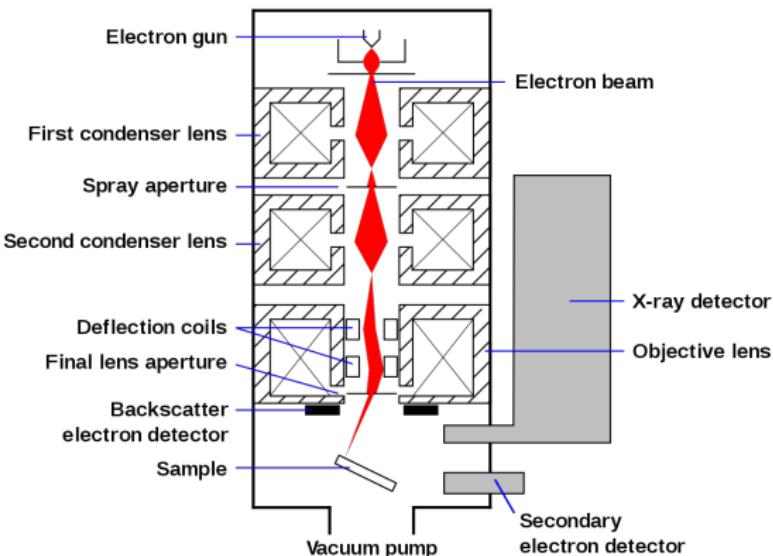
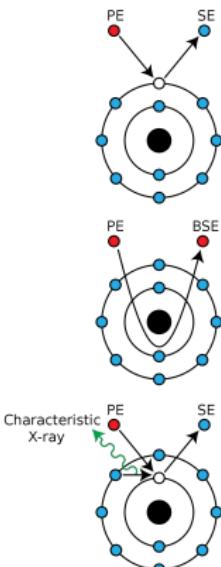

Schéma SEM.¹⁵

Emise elektronů.¹⁶

¹⁵Zdroj: Steff/Commons

¹⁶Zdroj: Rob Hurt/Commons

Elektronová mikroskopie

Skenovací elektronová mikroskopie

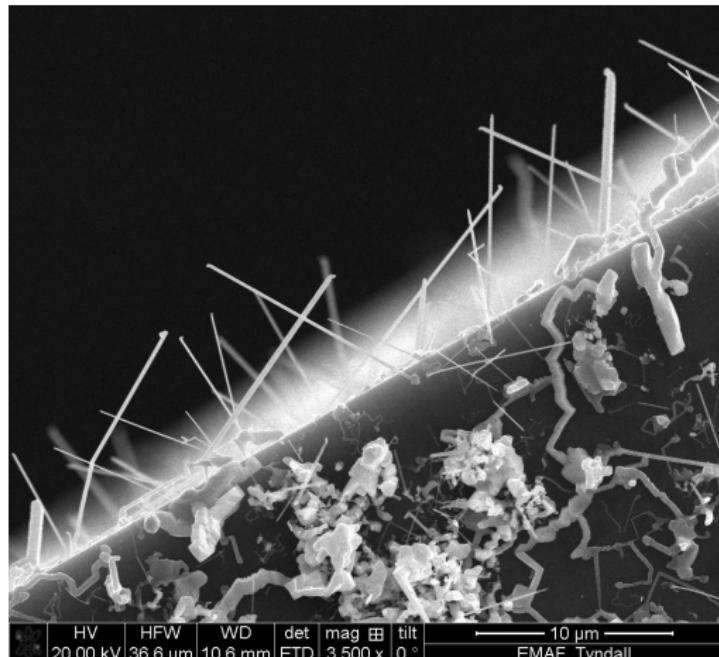
Pozlacený pavouk, pro pozorování pomocí SEM.¹⁷

---

¹⁷Zdroj: Toby Hudson/Commons

Elektronová mikroskopie

Skenovací elektronová mikroskopie

Nanovlákna GeTe¹⁸

¹⁸Zdroj: Fionán/Commons

Elektronová mikroskopie

Skenovací elektronová mikroskopie

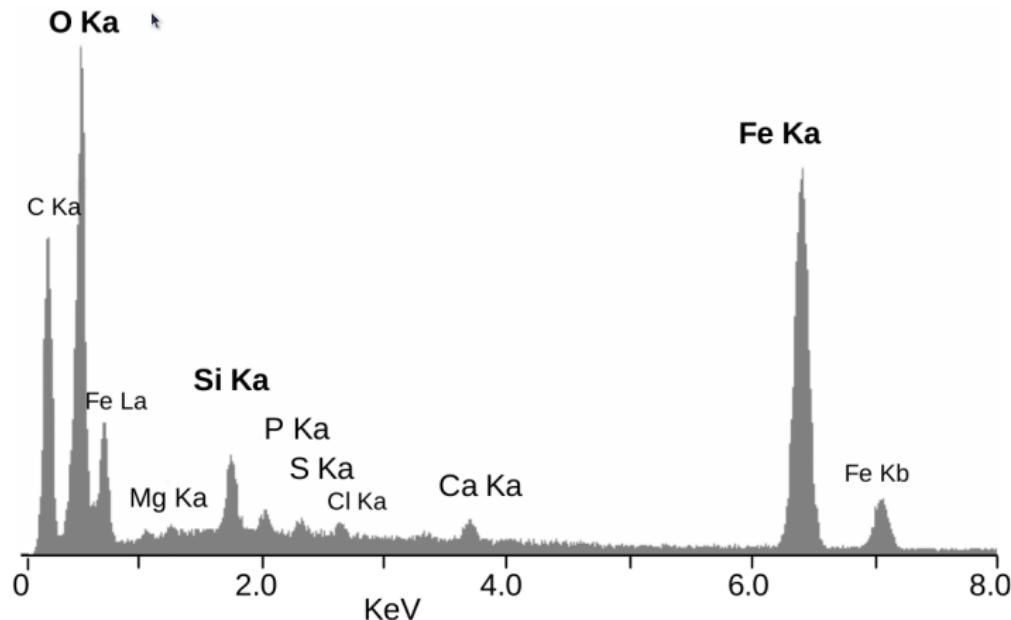

SEM snímek *Quasimodopsis riedeli*.¹⁹

¹⁹Zdroj: Michael S. Caterino/Commons

Elektronová mikroskopie

Skenovací elektronová mikroskopie

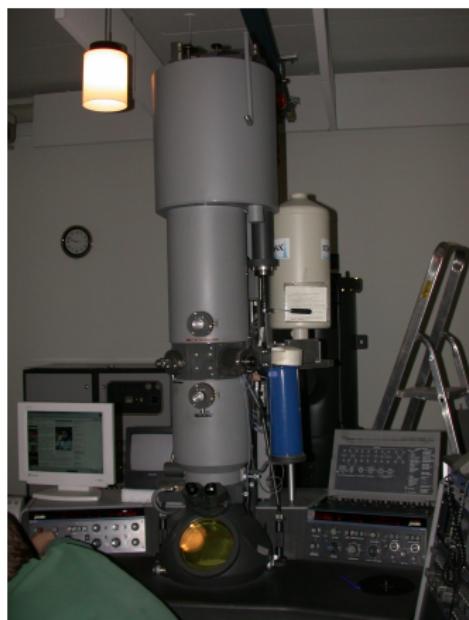

Ukázka EDX spektra.²⁰

²⁰Zdroj: Hat'nCoat/Commons

Elektronová mikroskopie

Transmisní elektronová mikroskopie

TEM mikroskop.²¹

²¹Zdroj: KristianMolhave/Commons

²²Zdroj: Superborsuk/Commons

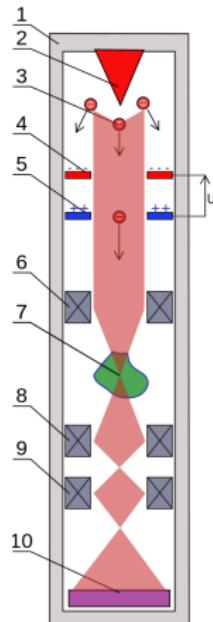
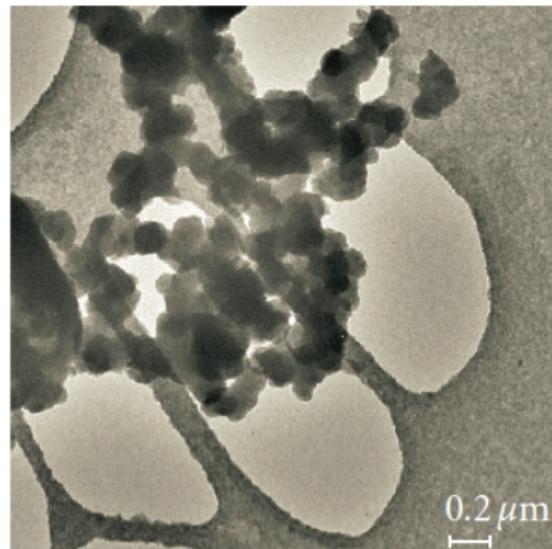

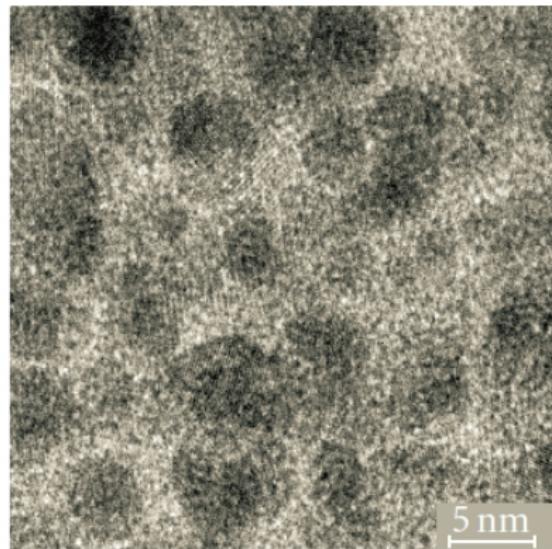
Schéma TEM mikroskopu.²²

Elektronová mikroskopie

Transmisní elektronová mikroskopie

(a)

(b)

TEM snímek hybridní siliky.²³

²³Zdroj: Florentyna/Commons

Elektronová mikroskopie

Mikroskopie atomárních sil

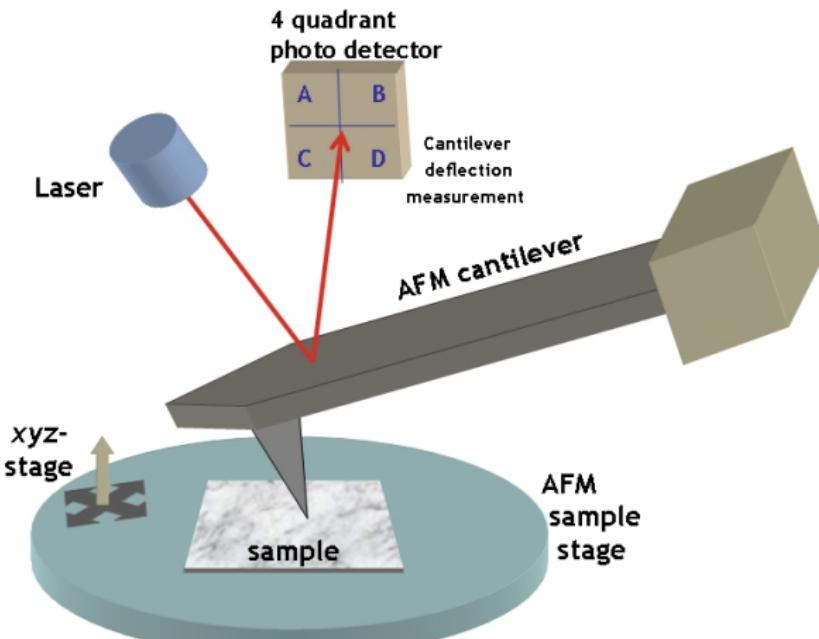

Schéma AFM.²⁴

²⁴Zdroj: KristianMolhave/Commons

Elektronová mikroskopie

Mikroskopie atomárních sil

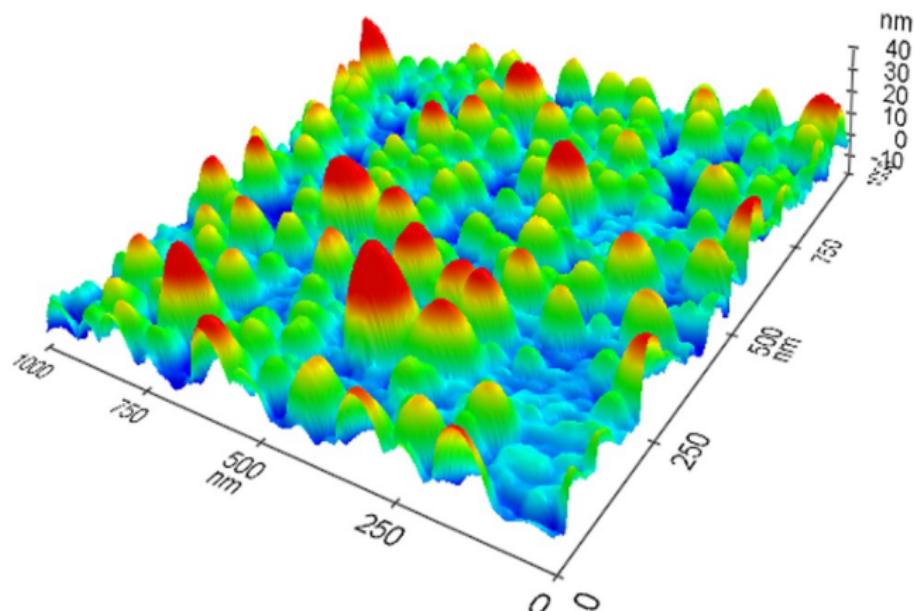
AFM mikroskop.²⁵

---

²⁵Zdroj: Laundry/Commons

Elektronová mikroskopie

Mikroskopie atomárních sil

AFM snímek nanočástic palladia.²⁶

²⁶Zdroj: Mehrabanian/Commons

Elektronová mikroskopie a Brno

Brno.²⁷

²⁷Zdroj: Commons

²⁸Zdroj: Hiramano92/Commons

Titan Krios Cryo-EM.²⁸

Elektronová mikroskopie a Brno

- ▶ Zakladatelem elektronové mikroskopie v Československu byl Armin Delong, který působil v Brně.
- ▶ V současnosti (2025) v Brně vzniká třetina všech elektronových mikroskopů na světě, jde asi o 700 kusů.
- ▶ Za jejich výrobu jsou odpovědné tři firmy:
- ▶ Thermo Fisher Scientific
- ▶ Tescan
- ▶ Delong Instruments
- ▶ Kromě toho zde probíhá i vývoj nových přístrojů a samozřejmě i klasický výzkum využívající elektronovou mikroskopii.
- ▶ V květnu 2025 bylo v Brně otevřeno Centrum elektronové mikroskopie, budova s velmi unikátní technologií, ve které jsou k dispozici dva transmisní a tři skenovací elektronové mikroskopky.²⁹

---

²⁹Nové Centrum elektronové mikroskopie v Brně otevírá dveře světové vědě

Elektronová mikroskopie a Brno

Armin Delong

- ▶ 29. ledna 1925 Ostrava – 5. října 2017 Brno
- ▶ Český vědec, fyzik a zakladatel elektronové mikroskopie v Československu.
- ▶ Působil na MU a VUT.
- ▶ Byl spoluautorem stolního transmisního elektronového mikroskopu, který vyráběla firma Tesla. Prodalo se ho celkem kolem 1100 kusů a byl oceněn zlatou medailí na výstavě EXPO58 v Bruselu v roce 1958.
- ▶ Podílel se na založení *Ústavu přístrojové techniky ČSAV*, v jehož čele stál více než 30 let.
- ▶ Mezi lety 1967 až 1971 byl vedoucím Katedry fyziky pevné fáze na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity.

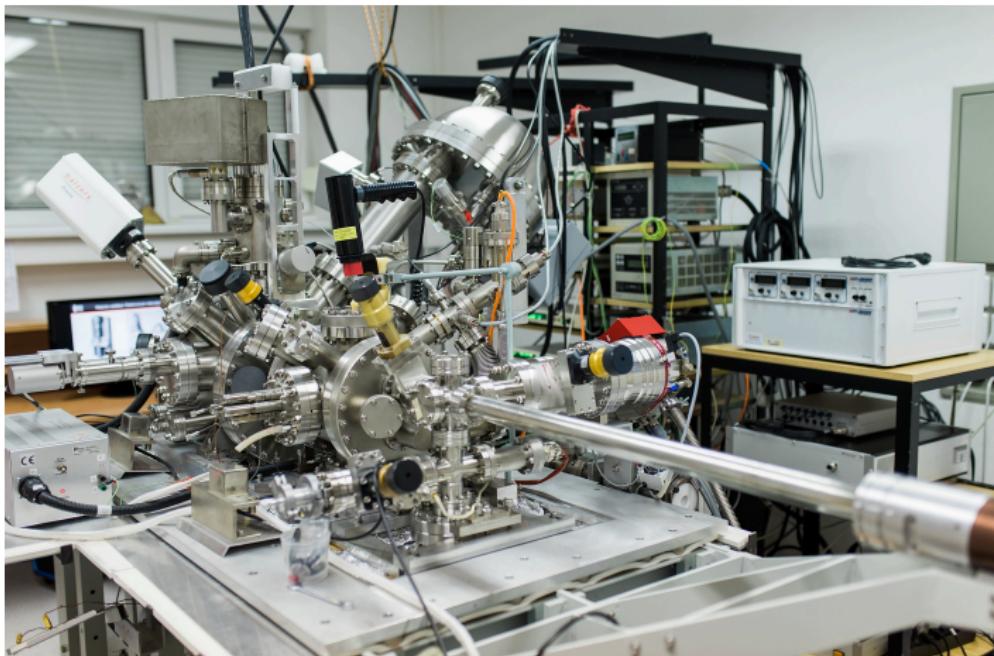

Armin Delong v roce
2014.³⁰

³⁰Zdroj: OISV/Commons

Elektronová mikroskopie a Brno

Armin Delong

Elektronový mikroskop Mamut v prostorách UPM.³¹

³¹Zdroj: AVČR/Commons